

= *Irina Budimir ♦ Marina Romić* =====

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

irina.budimir@gmail.com

UDK 811.163.42'373.4(497.6 Livno)

811.163.42'276.3-053.6(497.6 Livno)(049.5)

Izvorni znanstveni članak

STATUS ZASTARJELICA U GOVORIMA PRILUKE I ČAPRAZLIJE S POSEBNIM OSVRTOM NA UPORABU KOD MLAĐIH GOVORNIKA

Sažetak

Na temelju prikupljene leksičke građe mjesnih govora starijih žitelja livanjskih sela Priluke i Čaprazlije u radu se želi prikazati njihova međusobna povezanost kao i poznavanje njihovih leksičkih svojstava kod mlađih govornika. Dokazat će se da se veći dio leksika može svrstati u leksički sloj na prijelazu – u zastarjelice. Rad je koncipiran u dva dijela. U prvome dijelu rada prikazuju se karakteristike leksičkoga sloja tih mjesnih govora međusobno udaljenih dvadesetak kilometara. Nazivlje je klasificirano prema semantičkim poljima koja se najviše odnose na lekseme iz svakodnevice kao posljedica strukturne raznolikosti ispitanika. Ustanovljena je leksička istoznačnost i bliskoznačnosti leksema s obzirom na njihovu uporabu. Budući da je leksik mjesnoga govora zrcalo kulturno-povijesnih uvjeta, prilagodbe na nove okolnosti s konkretnim jezičnim karakteristikama, drugi se dio rada odnosi na uporabu i (ne)poznavanje raščlanjena leksika kod mlađih govornika urbanoga i ruralnoga područja livanjskoga kraja kojima je većini hrvatski jezik materinji.

Ključne riječi: leksik na prijelazu, zastarjelice, uporaba kod mlađih govornika

THE STATUS OF ARCHAISMS IN THE SPOKEN LANGUAGE OF PRILUKE AND ČAPRAZLIJE WITH A SPECIAL FOCUS ON THE USAGE BY YOUNGER SPEAKERS

Abstract

On the basis of gathered lexical materials of the local speeches of older residents from the villages Priluke and Čaprazlije in the municipality of Livno, the paper aims to show their mutual connection and also that younger people are acquainted with them. It will be shown that the major part of the lexis can be categorized as a transitional lexical layer - archaisms. The paper consists of two parts. The first part shows the features of the lexical layer of these speeches which are at around 20 km distance. Nomenclature is classified according to the semantic fields that mostly refer to lexemes from everyday conversation, due to the fact that the respondents are structurally different. A lexical equivalence and synonymy of lexemes has been established considering their usage. As the lexis of local speeches is a mirror of cultural and historical conditions, i. e. adapting to new circumstances with concrete linguistic features, the second part of the paper refers to the usage and (not) knowing parsed lexis among younger speakers from urban and rural areas of the municipality of Livno, most of whom have Croatian as their mother tongue.

Key words: transitional lexis, archaisms, usage by younger speakers

Uvod

Na području livanjskoga kraja govori se novoštokavskim ikavskim dijalektom. Glavna je značajka¹ govora tih naselja šćakavska i štakavska ikavica.² Posebnost toga sociolingvističkoga područja s aspekta različitih nacionalnih struktura bila je razlogom mnogih prijašnjih istraživanja.³ Danas s aspekta vre-

¹ Analizirana je samo leksička jezična razina.

² „Od novoštokavskog ikavskog, tzv. zapadnohercegovačkog malo se razlikuju ikavski štokavski govori koji pokazuju diskretne tragove svojega prvotno zapadnoga štokavskog podrijetla. Tu će se mjesto kliša reći kliša i zviždati mjesto zvižditi [...] takvi ostatci zapadne štokavske pripadnosti nalaze se u ikavskim govorima Hrvata i muslimana Bošnjaka od Duvna do Kupresa, pa do Kladuše i Cazina ....“: Radoslav KATIČIĆ, *Hrvatski jezik*, Zagreb, 2013., str. 30.

³ Usp. Đenana ČUSTOVIĆ, „Narodni govor“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija*, Sarajevo, nova serija, god. XV. – XVI., 1960./61., str. 91.; Špiro KULIŠIĆ, „Etnološka i folkloristička ispitivanja

menskoga raslojavanja leksika bila je zanimljiva raščlamba leksičkoga sloja dvaju mjesnih govora livanjskoga kraja i njihova poznavanja kod mlađih govornika.

Najbrojniji su Hrvati ikavci koji pripadaju široj skupini hrvatskoga ikavskog stanovništva u jugozapadnoj Bosni i susjednim dijelovima Dalmacije, jako malu skupinu čine Srbi ijekavci i Srbi ikavci, i najmanju skupinu čine Bošnjaci.⁴ Nakon 1992. godine jezično-dijalekatsko stanje osjetno se promijenilo kao posljedica napuštanja toga područja.⁵

Odluka za raščlambu upravo leksičkoga sloja mjesnih govora bila je ta što se u njima zrcale kulturno-povijesni uvjeti i prilagodbe na okolnosti u kojima su se našli.

„Mjesni govori što pripadaju određenom jeziku predstavljaju zajednice posve konkretnih jezičnih osobina.“⁶ „...zato su samo mjesni govori potpuno čvrsto ustaljeni [...] O njima se kaže da su organski jer su nastali spontanom i najmanje ometanom jezičnom mijenom [...] mjesni govor, i jedino mjesni govor, oblik je koji je po svojim mijenama u vremenu dobio onaj prajezik koji se u tom mjesnom govoru nastavlja sve do naših dana.“⁷

Vodeći se navedenim u ovom radu željelo se ustanoviti stanje i tip leksika govora dvaju livanjskih⁸ sela, Čaprazlije i Priluke⁹, s posebnim osvrtom na

u Livanjskom polju“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Etnologija*, Sarajevo, nova serija, god. XV. – XVI., 1960./1961., str. 10.

⁴ Usp. Špiro KULIŠIĆ, „Narodni govor“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Sarajevo, god. XV. – XVI., 1961., str. 13.

⁵ Usp. Josip LISAC, *Hrvatska dijalektologija 1., Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb, 2003., str. 50.

⁶ Dalibor BROZOVIĆ, „Genetsko lingvistički i sociolingvistički kriteriji u sistematizaciji južnoslavenskih idioma“, *Wiener Slawistischer Almanach*, Sonderband, god. LVII., 2003., str. 1.

⁷ R. KATIČIĆ, *n. dj.*, str. 16. – 17.

⁸ Livanjski kraj administrativno pripada Hercegbosanskoj županiji i nalazi se na sjecištu putova prema Dalmaciji i srednjoj Bosni. Naselja su Livanjskoga polja uglavnom seoska, osim grada Livna i potječu još iz ilirskoga doba, tada naseljena Delmatima. Dijelom Bijele Hrvatske postaju godine 892., a u sastav Bosanske banovine dolaze 1326. godine. Većinsko katoličko stanovništvo migrira 1463. godine pod osmanlijskom vlašću u Dalmaciju i druge krajeve, nakon čega se bitno mijenja demografska slika toga područja. Doseljenici potječu iz jugozapadne Bosne dok manji broj dolazi iz Hercegovine i Crne Gore. Naseljavaju se pravoslavci. Takav etnički sastav i različita konfesionalna pripadnost stanovništva imala je bitan utjecaj u formiranju jezičnoga i sociokulturnoga izričaja. Velike gospodarske migracije stanovništva dogodit će se 60-ih godina 20. st. prema zapadnoj Europi, posebice Njemačkoj.

⁹ Prema povijesnim dokumentima pod današnjim imenom Priluka prvi se put bilježi 1604. godine, a Čaprazlije 1741. Usp. Tomislav PERKOVIĆ, *Stanovništvo Livanjskog polja u 18. i 19. stoljeću*, Livno, 2003.,

dobnu strukturu stanovništva, utvrditi lekseme specifične za jednu skupinu govornika (stariji naraštaj) prema kriteriju područne rasprostranjenosti i podrijetlu kao i njihovo (ne)poznavanje kod mlađih govornika urbanoga i ruralnoga područja livanjskoga kraja.

Ustanovljeno je i međusobno poznavanje leksika među govornicima obaju govora. S obzirom na to da je riječ o starijim govornicima, prema njihovu idiolektu, istraženo je s kojim se svakodnevnim leksemima, s dijalektalnom obojenošću, služe i uspoređeno je kakav izraz koriste za isti ili sličan sadržaj leksema.

U drugome dijelu rada ispitano je, na manjem uzorku, poznavanje tih leksema kod mlađih govornika. Leksička građa dobivena je anketnim prikupljanjem u selima Priluci i Čaprazlijama. Sela su udaljena zapadno od grada Livna oko 7 km (Priluka) i oko 32 km (Čaprazlije), a međusobno su udaljena 20 kilometara. Prvo je usmenim putem ispitano sedam¹⁰ mještana (Čaprazlije) životne dobi iznad 70 godina, a nakon toga pripremljena je anketa za 30 mještana¹¹ (Priluke gdje živi 563 stanovnika od kojih je oko 90 iznad 65 godina) starije životni dobi od 60 do 80 godina starosti s ciljem da se ustanovi međusobno poznavanje leksika. Iako na prvi pogled izgleda da je riječ o neskladu vezanu za broj ispitanika, cilj je bio ispitati koliko stanovnici Priluka poznaju leksik svojih susjeda i koriste li još kakve druge i koje oblike riječi za pojedine pojmove, a u Čaprazlijama su ispitani, odnosno saslušani svi stanovnici.

U radu su obrađeni leksemi koji su se najviše odnosili na nazivlje iz svakodnevnoga života, što je razvidno prema strukturi ispitanika. Prikupljena leksička građa razvrstana je prema semantičkim poljima: odjevno nazivlje; nazivlje za prostorije, ostave; nazivlje korišteno u kućanstvu; nazivlje za vrste jela i namirnica; nazivlje za vremenske pojave; nazivlje za radnju, stanje i zbivanje. Navedena semantička polja grupirana su prema najvećem broju leksema koje koriste ispitanici, a vezani su za životni status ispitanika.

---

str. 20. Priluka je naseljena katolicima, dok je većinsko stanovništvo Čaprazlija bilo srpsko i u posljednjemu ratu raseljeno.

¹⁰ U Čaprazlijama živi samo sedam stanovnika i izjašnjavaju kao Srbi.

¹¹ Od ukupna broja anketiranih 73 % su žene, a 27 % muškarci od kojih je 87 % živjelo u Njemačkoj na privremenome radu (30 – 45 godina). Oko 60 % ispitanica po zanimanju su kućanice i cijeli su život živjele u Priluci.

U drugome dijelu utvrđen je status zastarjelica¹² tako što je ispitano poznavanje značenja pojedinih leksema kod mlađih govornika prema modalitetima: različita dobna skupina i mjesto stanovanja (grad i selo). Poznavanje značenja građe provjereno je kod mlađih govornika: u Osnovnoj školi fra Lovre Karaula u Priluci (u anketu je uključeno 14 učenika osmoga razreda), nešto starijih u Srednjoj ekonomskoj školi u Livnu (anketirani su učenici trećih razreda, njih 21) i Gimnaziji u Livnu (15 učenika trećih razreda i 20 učenika četvrtih razreda). U anketi¹³ je sudjelovalo ukupno 69 učenika.

Radi utvrđivanja vremenske ili područne rasprostranjenosti kao i utvrđivanja posuđenih leksema postojanje i značenje građe provjereno je u normativnim priručnicima *Rječniku stranih riječi*¹⁴, *Rječniku hrvatskoga jezika*¹⁵, *Rječniku hrvatskoga jezika*¹⁶, *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*¹⁷ i u Rječniku JAZU.

1. Obradba

Pri obradbi leksika prvo je prikupljena građa u Čaprazlijama usmenim putem. Nakon toga pripremljena je anketa sa sedam pitanja na koja su odgovarali ispitanici Priluke. Prvih pet pitanja odnosila su se na modalitete: godine, spol, zanimanje, stručna sprema i razdoblje života provedeno u Priluci: a) cijeli život; b) više od 30 godina; c) povremeno sam živio drugdje.

U šestome su pitanju ispitanici trebali odrediti značenje 21 riječi¹⁸ (*aborat*, *anlaisat*, *caklo*, *čertit*, *drolja*, *duture*, *iščit*, *klašnje*, *manistra*, *odišćalit*, *okrajak*, *pažija*, *perda*, *salaka*, *sampas*, *skastit*, *strnjika*, *tarač*, *terefič*, *uzlivača*, *žoj*) i odgovoriti

¹² Zastarjelice su riječi koje se sve rjeđe rabe u aktivnome, suvremenome leksiku i pripadaju u leksik na prijelazu koji svaki tren može postati pasivnim. Taj tip riječi obično je značajka jezika starijega naraštaja.

¹³ Anketa je obavljena 2011. godine u navedenim školama i sastavljena u dva dijela. Poluotvorena je tipa gdje je postavljeno šest pitanja. Prvi dio odnosio se na opće podatke o ispitaniku: kojim jezikom govori?; mjesto stanovanja: grad ili selo; što je zastarjelica? (riječ koja se ne govori; riječ poznata samo starijim osobama; riječ koja pripada starijem jezičnom razdoblju i ne znam). Drugi dio odnosio se na ponuđenih 30 leksema i utvrđivanje značenja s ponuđenim modalitetima (znam i to je..., ne znam, nikad čuo).

¹⁴ Vidi Vladimir ANIĆ - Ivo GOLDSTEIN, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 2000.

¹⁵ Vidi Vladimir ANIĆ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2003.

¹⁶ Vidi Jure ŠONJE - Anuška NAKIĆ (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2000.

¹⁷ Vidi Petar SKOK, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1978.

¹⁸ Leksemi su prikupljeni u Čaprazlijama.

jesu li čuli i za neko drugo značenje i koliko ga koriste. Tako se iz građe ustanovila *istoznačnost* i *bliskoznačnost* (tablica 1 i tablica 2).

Tablica 1: Istoznačnost

Priluka (leksem)	Čaprazlije (leksem)	značenje
<i>klozet</i>	<i>aborat</i>	zahod (poljski, vanjski)
<i>okno</i>	<i>caklo</i>	prozor
<i>strvan</i>	<i>zój</i>	biti ljut

Tablica 2: Bliskoznačnost

Leksem	Priluka (značenje)	Čaprazlije (značenje)
<i>anlaisat</i>	pokvariti i uništiti	pokvariti
<i>čertit</i>	krišom promatrati	razumjeti, shvatiti
<i>drolja</i>	prostirka za stube	stara krpa
<i>đuture</i>	svi zajedno	bez veze; odoka; napamet
<i>iščit</i>	isprošiti; tražiti	masirati
<i>manistra</i>	tjestenina	isključivo tjestenina za juhu
<i>odiščalit</i>	uživati u čemu	izbaciti iz sebe bilo kakvu emociju
<i>okrajak</i>	manje brdo	odlomljen kraj kruha s korom
<i>salaka</i>	uzaludno hodati; skitati se	nekoordinirano hodati
<i>sampas</i>	uraditi što na brzinu	učiniti što u bunilu
<i>skastit</i>	imati što u planu i završiti na vrijeme; namjeravati, smjerati	dati sve od sebe, učiniti što brzo
<i>strnjika</i>	pokošena livada	srdita žena
<i>tarač</i>	krpa za brisanje poda	stara krpa isključivo za brisanje obuće
<i>tefèrič</i>	neobvezan razgovor	ugodan razgovor isključivo uz kavu, slatko ili rakiju

Sedmo je pitanje otvorena tipa i odnosilo se na leksička semantička polja (*kućanstvo – jela; kućanstvo – namještaj; običaji; odjeća – dijelovi nošnje; poljodjelstvo; stočarstvo*) u koja su ispitanici trebali upisati nekoliko leksema koji im padnu prvo na pamet. Najviše muških ispitanika cijeli su svoj radni vijek proveli u inozemstvu, imaju najviše četverogodišnje osnovno obrazovanje, svi su iznad 60 godina starosti i najviše leksema kojih su se mogli sjetiti odnosili su se na stočarstvo, poljodjelstvo i kućni namještaj.

Ta skupina ispitanika na šesto pitanje znala je većinu značenja ponuđenih leksema dok su im u vrlo malom postotku sljedeće riječi bile nepoznate: *anlaisat*, *čertit*, *iščit*, *klašnje*, *odiščalit*, *salaka*, *tefèrič*.

Većina ispitanika bile su ženske osobe, najmlađa 62, najstarija 84 godine. Većina ih se izjašnjava kao kućanice, bez završene škole i cijeli život žive u Priluci. Najviše leksema ponudile su iz semantičkoga polja odjeća, jela i stočarstvo. Manji postotak te skupine ispitanika, kao i iz prethodne skupine, nije odgovorilo na značenje leksema: *anlajisat*, četit, *đuture*, *iščit*, *odiščalit*, *salaka*, *sampas*, *teferič*. U sljedećem poglavlju prikazani su prikupljeni leksemi prema sedmom anketnom pitanju.

1.1. Područno ograničen leksik - regionalizmi

Prikupljena građa raščlanjena je prema područnoj rasprostranjenosti i podrijetlu leksema. Sljedeći leksemi ni oblikom ni značenjem nisu pronađeni ni u jednom navedenom priručniku. Većina ih se može pripisati leksičkim osobitostima pojedinih štokavskih bosanskohercegovačkih govora i mogu se smatrati svojevrsnim regionalizmima¹⁹. Leksemi su, zbog lakšega snalaženja, prikaza, a prema ponuđenoj anketi, klasificirani u semantička polja:

- nazivlje za prostorije, ostave: *čeran* (tavan), *kočak* (svinjac), *lica* (drvena ograda), *ovičnjak* (staja za ovce);
- nazivlje korišteno u kućanstvu: *biľjac* (tkan prekrivač), *drolje* (prostirka za stube), *klašnje* (vrsta tepiha tkana od bojene ovčje vune), *mšaja* (drvena žlica za puru), *raľje* (metalne grablje), špeda (igla s kopčom), šupkare (kariola, tačke), *stolažua* (polica), *vatrišće* (ognjište), žliba (oluk);
- nazivlje za vrste jela i namirnica: *pažija* (zelje), *užľivača* (vrsta pogače);
- nazivlje za radnju, stanje i zbivanje: *strvan* (biti ljut), čertit (promatrati krišom), *dosukatit* (doći do čega), *iščit* (masirati), *navidat* (nabrajati), *odiščalit* (uživati u čemu), *sampas* (učiti što na vrijeme), *satarisat* (pokvariti, učiniti štetu), *spratit* (1. zatvoriti stoku, 2. ugurati), švagat (petljati se u što), *uščaknut* (imati jedan dio tijela ukočen), *užľijat* (voditi računa o čemu), *vavlit* i *kemenjkat* (plakati), žuljat (žvakati);
- nazivlje za predmete: *keva* (štap sa savijenom drškom).

U prikupljenoj građi ima i oblika koji se mogu nazvati hercegovačkim i/ili bosanskim štokavizmima: *kožun* (ogrtač od ovčje kože), *naľve* (posuda za

¹⁹ „Regionalizmi su leksemi karakteristični za većinu govora ili sve govore koji pripadaju istoj skupini govora, što znači da ih rabe govornici na području većemu od mjesnoga govora a manjemu od narječja.“. Marko SAMARDŽIJA, *Hrvatski jezik* 4, 3. izd., Zagreb, 2001., str. 34.

miješanje kruha), *paljak* (kutljača), *rađa* (posao), *store* (zavjese), *svitnjak* (paljenje vatre uči kakva blagdana), *tarač* (krpa za brisanje), *valjal* (vrijedan), *vascili* (cijeli), *vrenika* (slatko mlijeko), *žadruka* (trgovina u selu).

1.2. Posuđenice

Stalne migracije stanovništva i teritorijalna osvajanja ostavila su traga na jezično stanje što je razvidno u leksičkome sloju. U oba govora bilježimo najveći broj orijentalizama koji su postali svojevrsan žargon govornika starije dobi i kao takvi imaju posebno stilsko obilježje: *satarisat* (pokvariti, učiniti štetu), *dosukatit* (doći do čega), čeran (tavan).

Prikazat ćemo orijentalizme, prije svega turcizme koji se koriste u govorima, ali po svojoj teritorijalnoj odrednici pripadaju skupini govora. Značenje regionalizma orijentalna podrijetla provjereno je u rječnicima i bitnih semantičkih otklona nije bilo osim za riječi²⁰ *teferič* i *anlaisat*. Odjevno nazivlje: *kaiš* (remen, obruč), *jaka* (ovratnik, kapuljača).

Nazivlje korišteno u kućanstvu: *čaršaf* (plahta), *čan(j)ak* (drvena ili metalna zdjela za jelo), *čilit* (lokot), *kapak* (poklopac), *japija* (drvena građa), *pèrde(a)* (zastor na prozoru, vratima ili čemu drugom; 2. tanka nježna prozirna tkanina; veo), *bešika* (kolijevka), *čokalj/nj* (bočica od 0,1 dl za rakiju), *ćibra* (šibica), *dožluci* (naočale), *fučja* (drvena kaca), *kašika* (žlica), *mašice* (lopatica s dugim drškom za vađenje žara i luga iz peći; mokete), *mašet* (1. stećak, 2. kamen općenito), *tefter* (bilježnica, registar).

Nazivlje za vrste jela i namirnica: *sutlijaš* (riža kuhana u zaslađenu mlijeku).

Nazivlje za vremenske pojave: *kejamet* (nevrijeme).

Nazivlje za radnju, stanje i zbivanje: *anlaisat* (pokvariti, uništiti), *ašikovat* (ljubovati), *batalit* (ostaviti, nespretno pokvariti), *deverat* (probijati se kroz život), *durat* (1. podnositi koga, 2. trajati), *inglen(d)isat* (razgovarati), *kutarisat* (riješiti se čega ili koga), *priša*, *preša* (žurba), *sadaka* (milodar), *skasitit* (namjeravati), *teferič* (neobvezan razgovor), *žijan* (šteta, gubitak).

Nazivlje za osobe: *dušmanin* (neprijatelj), *insan* (čovjek), *jenga*, *jengija* (djeve-ruša), *komšija* (susjed).

²⁰ U rječniku Anić – Goldstein značenje *anlāisati* (razumjeti, shvatiti), *teferič* (1. zabava i gozba u prirodi, 2. vidikovac). U oba mjesna govora postoji semantička bliskoiznačnost i potpuni semantički otklon u odnosu na značenje dano u rječniku.

Najintenzivniji utjecaj germanizama bio je za vrijeme austrougarske vlasti (1878. – 1918.), međutim jezični dodiri nastavljani su i u kasnijim razdobljima, posebice privremenim socijalno-gospodarskim migracijama stanovništva toga područja krajem 60-ih godina 20. st.

U prikupljenoj građi izdvojeni su germanizmi koji se po značenju mogu svrstati najviše u predmete korištene u kućanstvu: *abor(a)t* (zahod), *cukar* (šećer), *fajercajg* (upaljač), *firanga* (zavjesa), *ganjak* (hodnik), *špaj(i)ž* (smočnica), *španga* (kopča), *štokril* (stolica bez naslona), *vangla* (duboka posuda, lonac), *vinklo* (kutomjer) kao i one koje je najveći broj muških ispitanika naveo da ih koristi: *štagulin*, *pajser*, *nagljajs* (naprava za vađenja čavli); *bor-mašina*, *borer* (električna bušilica).

Talijanizmi/venecijanizmi također se najviše odnose na nazivlje vezano za kućanstvo: *arija* (zrak); *balatura* (stubište uz vanjski zid kuće), *banla* (kovčeg), *beštimate* (psovati), *bocun* (boca), *ćokara*, *ćikara* (šalica za mlijeko), *kredenac* (kuhinjski ormar), *pijaca* (tržnica), *pomada* (mirisava mast ili krema za njegu), *priša*, *preša* (žurba), *štala* (staja), *šudar* (marama za glavu), *taku(li)n* (novčanik), *traveža* (pregača). Zabilježena su dva hungarizma *čatrnja* (bunar), *astal* (stol) i dva srbizma *ker* (pas) i *promaja* (propuh).

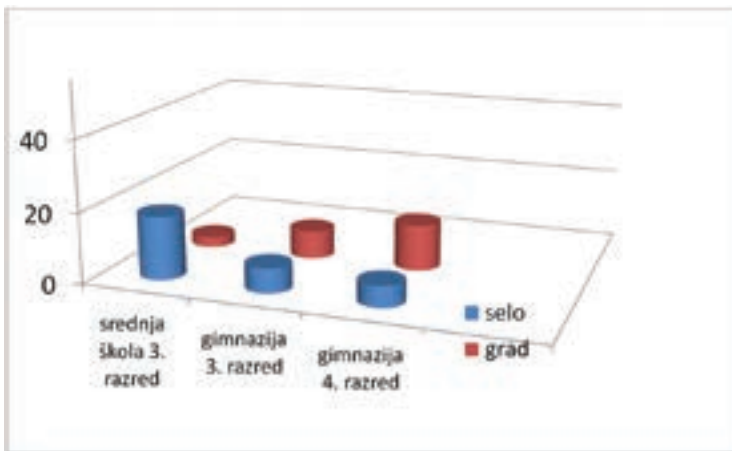
2. Rezultati istraživanja kod mlađih ispitanika

Postavljanjem pitanja: *Kojim jezikom govorite?* dana je mogućnost izjašnjavanja različitog jezičnog identiteta, posebice kod učenika viših razreda (gimnazijalci). Većina ispitanika odgovorila je hrvatskim uz određene nijanse (tablica 3): 10 pučkoškolaca odgovorilo je hrvatskim jezikom, jedan govori hrvatskim standardnim jezikom, a trojica govore hrvatskim književnim jezikom; 20 srednjoškolaca²¹ odgovorilo je da govore hrvatskim jezikom, a jedan srednjoškolac govori hrvatskim književnim jezikom. Oko 95 % gimnazijalaca izjasnilo se da govori hrvatskim jezikom, samo njih dvoje iz četvrtoga razreda govori bosanskim/hrvatskim jezikom (5,8 %).

²¹ Naziv *srednjoškolac* u opisu istraživanja koristimo za učenike *Srednje ekonomske škole, Livno*, a *gimnazijalac* za učenike livanjske gimnazije (trećega i četvrtoga razreda).

Tablica 3: *Kojim jezikom govorite?*

Ispitanici	broj	govori hrvatski jezik	govori hrvatski književni jezik	govori hrvatski standardni jezik	govori ostalim jezicima (bosanski/hrvatski)
pučkoškolci (8. razred)	14	71 %	21,4 %	7,1 %	0
srednjoškolci (3. razred)	21	95,2 %	4,8 %	0	0
gimnazija (3. razred)	15	100 %	0	0	0
gimnazija (4. razred)	19	84,2 %	5,26 %	0	10,5 %
ukupno	69	69 %	5,47 %	1,4 %	2,85 %

Grafikon 1: *Gdje živite? Grad ili selo?*

Pitanje za mjesto stanovanja odnosilo se samo na škole u gradu (gimnazija i srednja škola). Od 56 učenika, njih 15 živi na selu, a 41 u gradu. Ovim se pitanjem htjelo ustanoviti postoji li ikakva razlika u poznavanju leksika ispitanika iz različitih, ne tako udaljenih, sredina (grad i selo) s obzirom na uporabu određenih leksema u svakodnevnome govoru.

Rezultati istraživanja pokazali su da mjesto stanovanja nije utjecalo na poznavanje određenih leksema. Gotovo jednako učenici koji dolaze sa sela ne poznaju isti broj leksema i njihovo značenje kao i učenici iz grada. Dobna granica ispitanika pokazala je da učenici u osnovnim školama znaju manje značenja pojedinih leksema dok su učenici iz 3. razreda gimnazije bili slobodniji u određivanju značenja pojedinih leksema, što nije rezultiralo i točnom određivanju značenja.

2.1. Poznavanje zastarjelica

Metodološki gledano, u višim razredima postavljeno je pitanje što je zastarjelica, u smislu da učenici odrede značenje pojma. Analiza je pokazala da pojam nije poznat većini učenika. Od 34 gimnazijalca, njih 79,4 % (27 učenika) odgovorilo je *riječ koja se više ne govori*, njih 8,8 % (3 učenika) zastarjelicom smatra *riječ poznatu samo starijim osobama*, a njih 11,7 % (4 učenika), odgovorilo je da im je *riječ poznata, ali ju ne govore*.

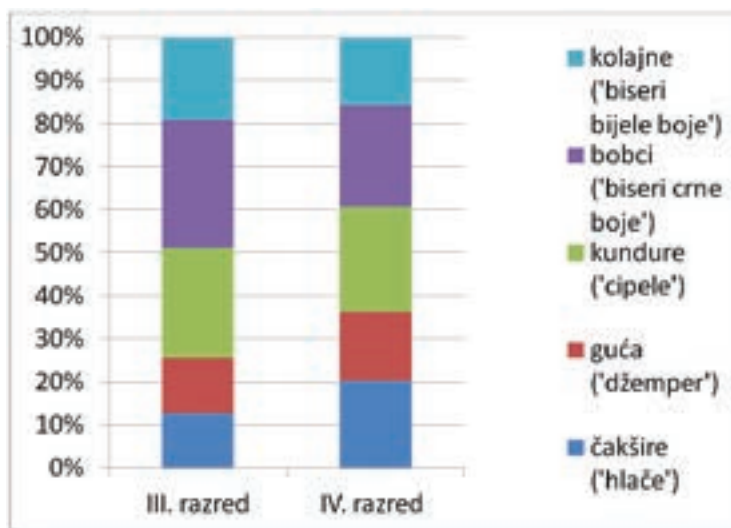
Grafikon 2.

U raščlambi uporabe zastarjelica različita podrijetla posebno se kao nepoznati izdvajaju orijentalizmi. Budući da se uporaba orijentalizama najviše odnosi na riječi iz svakodnevne uporabe, stariji ih govornici govore u znatno većoj mjeri nego mlađi koji, bez obzira na mjesto stanovanja i mogući kontakt s riječima, u najvećem postotku orijentalizme ne razumiju jer ih nikada nisu čuli. Tako npr. glagole: *anlaisati*, *čertiti*, *inglendisati*, *odišćaliti* 98 % ispitanika nikad nije čulo dok ih stariji naraštaji još uvijek koriste. Također, velik je postotak i onih ispitanika koji ne poznaju orijentalizme poput čibre (šibice) – osnovna škola 78 %, srednja škola 90 %, 3. razred gimnazije 86,6 % i 4. razred gimnazije 84 %; *perda* (zid) – osnovna škola 64 %, srednja škola 71 %, 3. razred gimnazije 100 % i 4. razred gimnazije 73 %. Za leksem *pažija* (zelje) nikada nije čulo 100 % učenika 3. razreda gimnazije i 89 % učenika 4. razred gimnazije. Leksemi *samaps* (žurba) i čeran (tavan) ne pozna 84 % učenika 4. razreda gimnazije i 93 % učenika 3. razreda gimnazije.

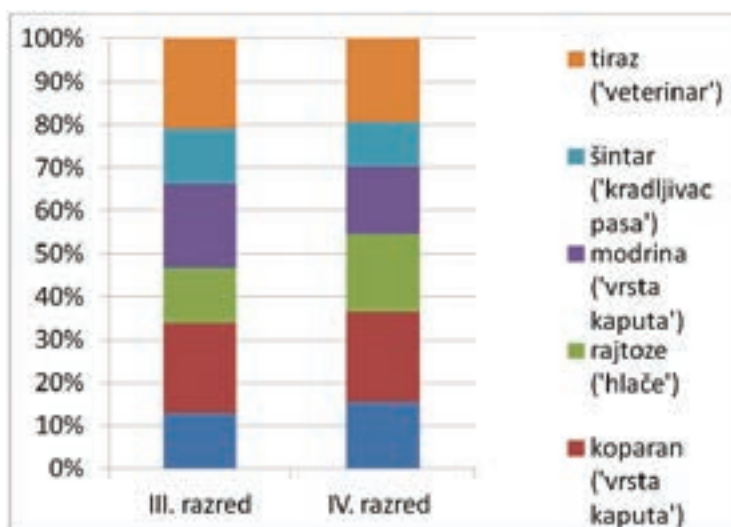
Za određivanje/poznavanje značenja leksema koji se odnose na odjevne predmete anketirani su samo učenici gimnazije. Učenici su čuli i poznaju značenje, ali ne govore sljedeće lekseme (grafikon 3):

Grafikon 3: Čuo sam, ali ne govorim

Sljedeće lekseme (grafikon 4) učenici nikada nisu čuli, a vrlo malen broj ispitanika pokušao im je čak odrediti i značenje (pogrješno):

Grafikon 4: Nikad čuo

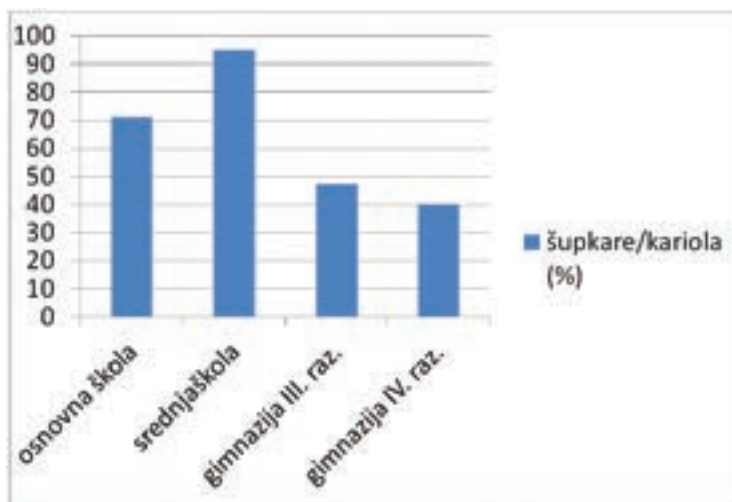

Najveći postotak ispitanika u osnovnoj školi ne pozna riječ *kuržana* (smočnica za kukuruz), njih 92 %, srednjoškolci nisu čuli za tu riječ u 47 %, a gimnazijalci 3. razreda 86 % i 4. razreda 68 %.

2.2. Poznavanje regionalizama

Osmo anketno pitanje odnosilo se na poznavanje posuđenih leksema koji su poznati na širem području uporabe. Analiza poznavanja značenja i uporabe pojedinih regionalizama/posuđenica dala je sljedeće rezultate: za šupkare (kolica za prijevoz tereta) najveći broj odgovora odnosio se na riječ *kariola* koju i koristi najveći broj ispitanika (grafikon 5).

Grafikon 5: Znam i koristim

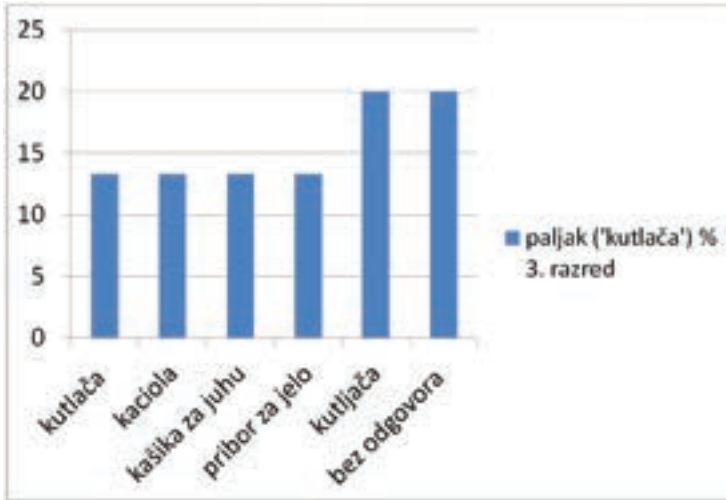
Potpuno poznat regionalizam/posuđenica su *store* (zavjese) koju upotrebljuju i govori 95 % ispitanika, nitko od njih ne pozna riječ *firanga*. U istome je postotku uporaba riječi šudar (marama).

Zanimljive rezultate pokazala je riječ čikara (šalica) koju ne pozna više od 71 % osnovnoškolaca, potpuno je poznata (95 %) srednjoškolcima, a gimnazijalcima u značenju šalica²²: 3. razred gimnazije 33,3 % i 4. razred gimnazije 42 %. Za leksem *vangla* (posuda, zdjela) bez odgovora je bilo 46,6 % učenika iz gimnazije trećega razreda.

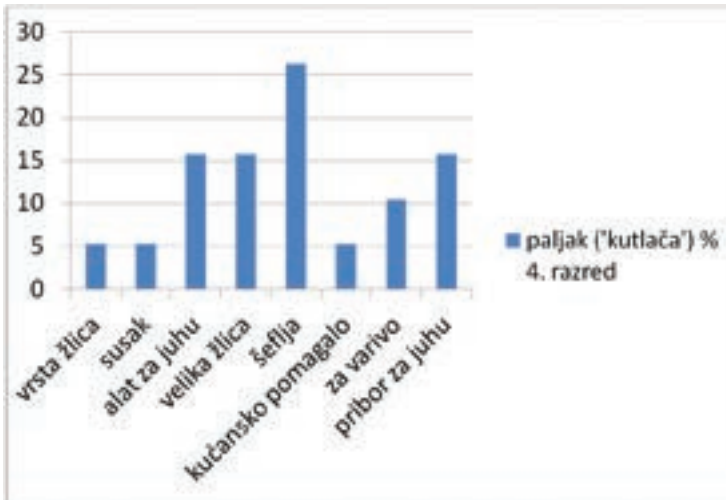
²² Ova je skupina ispitanika davala i druge odgovore poput: čaša, pepeljara, posuda.

Leksem *paljak* (kutlača) poznaju svi ispitanici, ali najiscrpnije objašnjenje daju učenici gimnazije (grafikon 6 i grafikon 7).

Grafikon 6: Svi poznaju leksem uz različito objašnjenje

Grafikon 7: Svi poznaju leksem uz različito objašnjenje

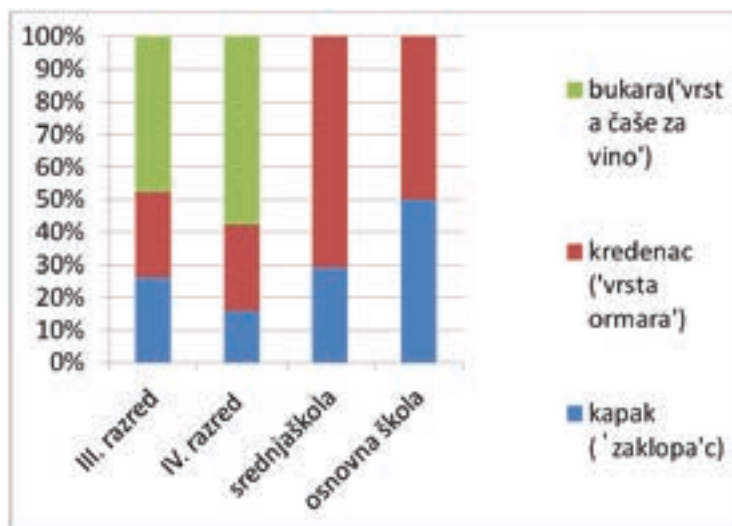
Njemačku posuđenicu *štokeril* (tronožac) ne pozna veći broj ispitanika: osnovnoškolci (92 %), srednjoškolci (81 %), 3. razred gimnazije (73,3 %) i 4. razred gimnazije (78,9 %). Leksem *taku(l)in* (novčanik) poznaju najviše

učenici četvrtoga razreda gimnazije, njih 57 %. Najviše ispitanika bez odgovora bilo je u osnovnoj školi (78 %) i srednjoj školi (66 %). Za leksem *drolje* (stare krpe za brisanje) najviše točnih odgovora bilo je u seoskoj osnovnoj školi, svi gimnazijalci 4. razreda znali su značenje i naveli su da ga koriste dok je najviše odgovora *nikad čuo* (66 %) bilo u 3. razredu gimnazije.

Na nekoliko regionalizama različita podrijetla (germanizmi ili orijentalizmi) odgovarali su učenici viših razreda. Nitko od učenika (100 %) ne pozna značenje sljedećih leksema: *balendžuk* (brnjica); *čakmak* (kresivo); *dižva* (drvena posuda); *džamadan* (prsluk); *kabul* (drvena posuda); *ostun* (vrsta štapa); *ranija* (drvena posuda za maslo).

Manji je postotak onih učenika koji su odgovorili *nikad čuo* ili *čuo, ali ne znam značenje* za lekseme: *bukara* (vrsta drvene posude/čase za vino); *kapak* (zaklopac); *kredenac* (vrsta kuhinjskoga ormara) (grafikon 8).

Grafikon 8: Poznam, ali ne govorim

Polovica ispitanika iz gimnazije znala je značenje leksema *gurabija* (vrsta kolača).

Zaključak

Raščlamba leksika starijih govornika dvaju livanjskih sela pokazala je da većina leksema pripada posuđenicama i u svakodnevnoj uporabi koristi ih najvećim dijelom samo stariji naraštaj. Većina leksema obaju mjesnih govora pripada orijentalizmima i najbrojnija značenjska skupina odnosi se na primjenu u kućanstvu jer kućanice predstavljaju najveći broj ispitanika te dobne skupine.

Mlađem je naraštaju najpoznatija zastarjelica *terluci*, a bez obzira na dobnu skupinu ispitanika najveći broj je onih koji lekseme poput *bukara*, *gurabija*, *kapak*, *kredenac* dobro poznaju, ali ih ne govore.

Bez obzira na različitu nacionalnu strukturu, većina govornika starijega naraštaja tih mjesnih govora međusobno se razumije uz neznatne leksičke razlike kao što je npr. uporaba leksema *ćertit*, *đuture*, *strnjika* i sl. Mlađi govornici većinu leksema razumiju, ne govore ih i razvidno je da je samo pitanje vremena kada će prijeći u pasivni sloj hrvatskoga leksika.